

Aage Storm Borchgrevink

Anders Behring Breivik og Avatar-syndromet

22. juli 2011 drakk Anders Behring Breivik en Red Bull til frokost og iførte seg en egenkomponert uniform med hjelm og stjerneskrutrekkere boret inn i støvlene slik at spissene sto ut. Riddersporene var inspirert av *melee*-våpnene (for nærkamp) til avatarene han styrte i nettspillene som hadde opptatt ham i mesteparten av hans voksne liv. I fem år hadde han sittet på gutterommet og bygget sin egen, skreddersydde avatar, som han kalte for Justiciar Knight Andrew Berwick. Så sendte han ut sitt 1500 siders bisarre kompendium, 2083 – *A European Declaration of Independence*, satte seg i bilen og kjørte innover mot sentrum.

I et drøyt år etterpå forsøkte jeg å forstå 22. juli: Hvor kom hatet fra? Hvordan endte denne gutten fra vestkanten opp som en av historiens verste masse mordere? Grunnleggende sett var det en historie om forvandling, ikke ulik historiene i Ovids *Metamorfoser* eller den fattige og barnløse adelsmannen Alonso Quijanos forvandling til Don Quixote, ridderen av den bedrøvelige skikkelse. Breiviks kompendium beskriver to forskjellige personer: en våken, politisk og handlende justitariusridder, og en sovende, passiv og ubevisst forbruker.

Impulsen til Breiviks narsissistiske forvandling til ridder kom kanskje fra overgrep, skam og grenseløshet i barndommen, mens larvestadiet var nederlagene i ungdomstiden. Nå skal vi bli svære, sa han, en dag skal pappa bli stolt av meg. Men han ble aldri svær, uansett hvor mye han trente, snakket kebab og

tagget, og faren ville ikke vite av ham. Høsten 2006 hadde han fått nok av ”rotteracet”. Han flyttet hjem til mor, lukket seg inne i puppen og logget seg på nettet.

Historien om Anders Behring Breivik er så spesiell at den må behandles med aktsomhet. Likevel er det vanskelig å tro at hans forvandling til Justiciar Knight Andrew Berwick ikke uttrykker noe mer enn et individuell psykopatologisk forløp, der en reaktiv tilknytningsforstyrrelse i barndommen utviklet seg til en sammensatt personlighetsforstyrrelse med vekt på narsissisme og paranoia, som, kombinert med sadisme, hat og hevntanker, beskyttet av aleksitymi (manglende evne til å uttrykke følelser), foredlet gjennom mange års isolasjon, førte til en nasjonal tragedie.

Andre krefter var kanskje også involvert? Breivik var ikke bare et radikalt unntak, men paradoksalt nok også en tidstype: som funksjonelt foreldreløs, ble han et barn av sin tid.

Aage Storm Borchgrevink, Oslo, Cand philol, forfatter, kritiker og seniorrådgiver i Den norske Helsingforskomité. Ga i 2012 ut *En norsk tragedie: Anders Behring Breivik og veiene til Utøya* (Gyldendal), som fikk Kritikerprisen og også er oversatt til blant annet engelsk: *A Norwegian Tragedy, Anders Behring Breivik and the Massacre on Utøya* (Polity 2013).

Forbrukerzombien

I kompendiet beskriver Breivik seg selv for han ble ridder som zombie, et slags tannhjul i en enorm maskin, der man tilsynelatende inngår i et samfunn, men i realiteten er uten bånd

til andre mennesker, dopamin-avhengig, ytre sett levende, indre sett død. I en nøkkel-pasasje beskriver Breivik sitt tidligere jeg som:

en zombie hvor dagens høydepunkt er å handle et plagg til 1000 euro, et måltid sushi til 100 euro, eller å bli sugd av noen du traff utenfor døen på klubben sist lørdag. På veien hjem ser du en jente bli gjengvoldtatt av fire somaliere. Du tenker ikke noe videre over det ettersom tøyta neppe fortjener bedre uansett ... Hvorfor risikere helsa for noen du ikke kjenner? Og de stakkars somalierne er antagelig utagerende på grunn av århundrer med europeisk kolonialisme. Stakkars typer. Samfunnet burde ta ansvar og tilby disse underprivilegerte folkene bedre bosteder og flere rettigheter. Kanskje positiv diskriminering vil få dem til å føle seg hjemme, og gjøre at de endelig liker oss? Hvordan kan vi være så onde og behandle dem slik! Du arbeider 9-10 timer om dagen, kommer hjem, spiser, trener et par timer for å holde deg i form, tar solstudio, spa og botox regelmessig og har egentlig ikke tid til noe særlig mer. Du tenker ikke stort på din familie, nær eller fjern, dine naboer, slektninger eller landsmenn, på fremtiden for ditt land eller [sic] medfølelse med andre, men heller på det skremmende faktum at du er alene i verden. Du ønsker ikke barn fordi du egentlig er et barn selv, uten ansvar eller bekymringer for andre enn deg selv. Det eneste som står i hodet på deg er ditt neste skudd med dopamin i en endeløs spiral av ego-dyrkelse.¹

Breivik fremstår som den inkarnerte forbruker, rastløst på jakt etter sitt "neste skudd med dopamin" i form av et nytt plagg eller et plastisk kirurgi-inngrep. Avhengig. Et evig barn, ingen voksen mann. Et velpleid ytre skjuler tomhet, angst og nærmest total ensomhet. Han er en nikkedukke i hendene på krefter som vil at han skal jobbe mer, kjøpe mer, og ikke kaste bort tid på andre ting. I bakgrunnen lurer forestillingen om seksuelt og fysisk aggressive innvandrere, somaliere som gjengvoldtar en jente, som ikke bare representerer en trussel, men kanskje også fantasien om en

annerledes og mer direkte form for maskulinitet. Gjengvoldtekten representerer løftet om flokkens fellesskap, trangen til en voldelig reaksjon og uforstilt, sadistisk kvinnehat. Breiviks kompendium viser veien ut av depresjonen, og skildrer hvordan forbrukerzombien gjenoppstår som et monster av vold og terror. Vold er forandringens mor, skrev han.

Homo consumens i California

Om kvelden fredag 23. mai 2014 knivdrepte den 22 år gamle amerikaneren Elliot Rodger tre unge menn i studentleiligheten de delte i Santa Barbara City College. Deretter dro han til den gjeveste klubben for de kvinnelige studentene. Han banket på døren, slapp ikke inn og skjøt i stedet tre jenter utenfor – To av dem døde. Rodger dro videre i BMW-en sin, kjørte ned en syklist og stanset utenfor en kiosk der han drepte nok en mann, det sjette dødsofferet. Han fortsatte videre i retning stranden mens han skjøt og såret flere tilfældige ofre. Politiet dukket opp og løsnet skudd mot BMW-en. Biljakten endte med at Rodger kræsjet og tok sitt eget liv ved å skyte seg i hodet.

Elliot's foreldre var begge på vei til åstedet, men rakk ikke frem i tide. Litt tidligere hadde de mottatt et 140 siders dokument, samt sett en youtube-film der Rodger i detalj beskrev "de tre fasene" i det han kalte "Gjengjeldelsens Dag".² Leser man Rodgers selvbiografiske tekst opp mot Breiviks manifest, er det påfallende mange paralleller mellom de to masseorderne utover intensiv gaming, opp-tatthet av utseende og valg av våpen (Glock). Breivik mente han var spesiell siden han kom fra Oslo Vest, mens Rodger la vekt familiens bakgrunn fra britisk overklasse og at han var "eslet til storhet". I likhet med Breivik oppsøkte han det mørke nettet, ikke høyreekstreme eller nazistiske blogger, men den kvinnefiendtlige siden PUAHate.com. Elliot skildrer hvordan han magasinerer avvisning og mobbing, nærmest dyrker hatet, inntil han utløser det med voldsom kraft.

Han kommenterer sin første sædavgang ved å si: "slik begynte utsultingen". Seksuell frustrasjon er motoren i historien hans. Rodgers "ideologi" er mindre detaljert enn

Breiviks, men også han oppfatter seg som del-tager i en "krig": "Kvinnens avvisning ... er en krigserklæring ... Den ultimate ondskap bak seksualiteten er den menneskelige hunnen." Narsissisten Rodger tolker egen opplevelse av å bli avvist som en slags sivilisasjonskonflikt, eller krig, akkurat som Breivik.

Breivik ønsket å kvitte seg med mødre gjennom at barn ble født av kunstige livmorer. Rodger ville "avskaffe kvinner". Breivik ville etablere en ny europeisk superstat under et vokterråd, og lekte med tanken på å bli konge. Rodger ønsket å opprette et nytt styre under en guddommelig leder, ham selv. Slik han så det var han "den ideelle, storslagne gentleman", og i sine beste øyeblikk til og med "en gud". Storhetsfantasiene er vevd sammen med sadistiske fantasier om å straffe kjærestepar, drepe dem, flå dem og kutte av dem hodene. Den samme koblingen finnes hos Breivik. Malign narsissisme handler om å booste selvbildet gjennom vold, makt og kontroll over andre.

Gjennom terrorhandlingen forsøkte Breivik å forvandelt seg fra zombie til ridder. Den samme splittelsen mellom "storslagen gentleman" og "ubetydelig mus ... nederst på næringskjeden", altså hvordan Rodger oppfattet seg selv og hvordan andre oppfattet ham, er tilstede i selvbiografien. Misforholdet er kilden til Rodgers raseri, og han vil rette opp skjevheten ved vold: "Jeg skal gjenopprette orden på Gjengjeldens Dag ... Jeg skal være en gud, og straffe kvinner og menneskeheten for deres raskap."

Rodgers far var filmskaper, og med på regissørteamet til blant annet *The Hunger Games*. Premierester, merkevarer og reisene på business class utgjør avbruddene fra serien av ydmykkelser som preger Eliots liv, ifølge ham selv. Når han tittet ned på LA fra Virgin Atlantic Upper Class følte han seg som "en gud". Siden han "ikke har talenter" og dermed ikke kan bli kjendis, så han bare en utvei fra sitt "InCel", ufrivillige sølibat: Å bli rik. Enten via lotteri eller at moren giftet seg med en rik mann. På tross av at han leser selvhjelps litteratur for å bedre sjansene i lotteriet, vinner han ikke. Dermed gjensto det bare et alternativ for Rodger. "Jeg vil aldri bli en skaper, men jeg kan bli en ødelegger."

Forbrukerbudene

Grensen mellom fiksjon og virkelighet er uklart hos disse masse-morderne. I tekstene opptrer de som om de er hovedpersoner i et slags reality-program. Breivik intervjuet for eksempel seg selv over 64 sider i kompendiet og besvarte sine egne spørsmål med "godt spørsmål!". I Youtube-filmen til Elliot spiller han selv hovedrollen som Den mannlige hevneren.

Den hedonistiske fortiden til Breivik som "kynisk karrierejeger" ligner bakgrunnen til mange av de europeiske jihadistene, inklusive noen av mennene bak ellefte september. Man kan spekulere på om slike zombier i forbrukersamfunnet har færre motforestillinger og er mer åpne for online innsalg av ekstreme ideer. Selv om homo consumens slipper å måle seg mot eksterne verdssystemer, og har evne til å håndtere spilllets kompliserte regler, betyr det ikke nødvendigvis at hun eller han er fri eller lykkelig. Selv om vedkommende ikke har skyldfølelse overfor andre, og heller ikke plages av samvittighet, kan forbrukerzombien likevel føle skam: en slags narsissistisk frustrasjon over egen utilstrekkelighet på markedet – omtrent som en vare som protesterer på at prislappen dens er for lav. Hvorfor er jeg plassert i billigkroken? Nederst i næringskjeden!

Denne skammen er vrien å takle. Ettersom homo consumens ikke formes av vold og trusler, men gjennom at den enkelte tilsynelatende selv velger å være kul, og ikke døll, finnes det ingen å rette raseriet mot. "Lag din favorittsmoothie!" er Breiviks råd til seg selv når trusselen om depresjon dukker opp. Det er ingen far å drepe, ideologi å velte eller stat å bekjempe. Fengselet er uten fangevoktere. Reaksjonen kan vendes innover som depresjon, men kan kanskje også få uttrykk i retningsløst hærverk, terror eller andre grenseoverskridende handlinger.

Forbrukerzombien martres av et ønske om frihet. Avatarbyggingen er derfor også en slags "uavhengighetserklæring", som Breivik formulerte det. Hvor reell den er, kan imidlertid diskuteres. Selv om du påstår at du er fri, er det ikke enkelt å komme utenfor Forbrukerbudenes regime. Frirommet kan fort være en ny celle i det samme fengselet. Nøkkelen til frihet er kanskje å forstå forbrukersamfunnets hem-

melige lover? For de må de finnes? I alle fall indikerer likhetene mellom Rodger og Breivik at det finnes en slags lovmessighet.

Hvis en eller annen samtidsprofet tok på seg jobben med å hente Forbrukerbudene fra clouden, slik Moses hentet steintavlene fra Sinai, ville de sett kanskje omtrent slik ut på nettbrettet:

1. Du skal aldri være mindre enn 110 prosent deg selv.
  2. Du skal fornye deg konstant.
  3. Du skal ikke ha andre guder enn etablerte merkevarer.
  4. Du skal helst ikke tenke så mye, verken på mor eller far.
  5. Du skal delta i den store samtalen.
  6. Du skal ikke tro at du ikke trenger å legge ut feriebildene dine.
  7. Du skal ikke tro at vi ikke ser deg.
  8. Du skal ikke tro at du ikke vil bli sett.
  9. Du kan gjerne attrå både din nestes kone, hans esel og hans Nespressomaskin.
  10. Du skal holde morsdagen og farsdagen hellig.
- Ingen lov uten et ris bak speilet. Janteloven, for eksempel, hadde et ellevte bud som skulle holde Jantemennesket i sjakk: "Tror du ikke vi vet noe om deg?" Også forbrukerbudene har et ellevte bud som sikrer at homo consumens forblir i den brede handlegata, og ikke virrer avgårde på smale stier utenfor rekkevidde av kortautomater og wifi. Det ellevte forbrukerbud er vår tids overjegg, og lyder slik:
11. Er du kul eller er du døll?

Ekte makt vil alltid forsøke å skjule seg. Ekte makt mumler. Du må lene deg tett inntil for å oppfatte riktig. Ekte makt er det du ikke tenker over, men tar for gitt, og om dette er de egentlige forbrukerbudene eller om det finnes en mer nøyaktig versjon enn denne, er jeg usikker på. Kanskje budene allerede er i ferd med å oppdateres, eller forvandles. Men en ting er sikkert: Det er harde bud.

Blikkalderen

Psykosier har vært menneskets følgesvenn opp gjennom historien. Hippokrates beskrev pasienter som led av "parafrosune", forfølgelsesvanvidd. Til en hver tid er omtrent én prosent av befolkningen rammet av schizofreni, og dette tallet later til å være konstant på tvers av tid og kulturer. Vrangforestillingerne som kjennetegner sykdommen faller i mønstre, en slags galskapens grammatikk, der hovedtemaene er paranoia, grandiositet og erotomani. Men innholdet i vrangforestillingerne varierer med kulturen: Det er ikke lenger vanlig å tro at man er Jesus eller Napoleon, derimot har mediesamfunnet produsert splitter nye forestillinger.

I 2012 publiserte brødrene Joel og Ian Gold, henholdsvis psykiater og filosof, en artikkel i tidsskriftet *Cognitive Neuropsychiatry* basert på en studie av vrangforestillingerne til om lag femti schizofrene amerikanere på tatusentallet. Alle disse pasientene trodde de deltok i realityprogrammer på tv: "pasienten tror han blir filmet", skrev brødrene Gold, "og at filmen kringkastes som underholdning for andre." Brødrene Gold kalte denne formen for psykose, som kombinerer paranoide og grandiose elementer, for "the *Truman Show* delusion", etter filmen *The Truman Show* fra 1998, der Jim Carrey spiller en person som uten å vite det er hovedperson i et realitykonsept som handler om det amerikanske femtitallet. Før innbilte man seg at man var noen andre, gjerne kongen. Dagens vrangforestilling er å tro at man er seg selv – og at noen bryr seg.

Schizofreni har biologiske og genetiske årsaker, men sykdommen henter innhold fra kulturen. Større kollektive vrangforestillinger som konspirasjonsteorier (eller, vil noen si, religion), er ikke nødvendigvis patologiske. Avatarer og forvandlinger er ikke bare for de svært syke, akkurat som om kulturelle forestillinger ikke bare er for de friske. En tung barnedom og ensomhet kan føre til forvandling, men hvilke krefter kan lage riddere av zombier og løfte vanlige folk opp på stjernehimelen? Truman-show-vrangforestillingen gir kanskje et hint: Det dreier seg ganske enkelt om å bli sett.

Det er fristende å si at medier, inklusive sosiale medier, er årsaken til totusentallets vrangforestillinger, men et mer presist svar er kanskje Blikket, forstått som en slags sosial kraft mer enn som et upersonlig kameraøye. Blikket er større enn moderne media, det kom før og vil vare lenger, men media er et forstørrelsesglass som fokuserer Blikket og konsentrerer det på et lite område. Blir du sett, blir du svær. Og muligens svidd. Ifølge Ovid ble gullalderen avløst av sølvalder, bronsealder og jernalder. Narcissus' forvandling fant sted i sølvalderen, men de narsissistiske forvandlingene finner særlig sted i blikkalderen.

Avatar-syndromet

James Camerons film *Avatar* fra 2009 er historiens mest innbringende film, og banebrytende i bruken av teknologi og grafikk. Publikum gispet bak 3d-brillene sine. Så virkelig, så nært – for noen landskap! *Avatar* var riktignok nærmere dataspillenes todimensjonale estetikk enn noe landskap på jorden eller i verdensrommet, men likevel – tenk om det virkelig fantes en slik verden ... Historien foregår i midten av det 22. århundre på planeten Pandora. På grunn av ressursmangel på jorden forsøker menneskene å kolonisere Pandora på jakt etter stoffet unobtainium (altså, det uopnåelige). Problemet er at stoffet finnes i en skog bebodd av en menneskelignende urbefolkning, som enten må flytte frivillig eller fjernes med makt. For å kommunisere med urbefolkningen, Na'viene, blir filmens helt, den invalide eks-soldaten Jake, koblet til en hybrid av menneske og Na'vi, en avatar.

I avataren er Jake i stand til å puste i planetens giftige atmosfære og utforske Pandora. Blant menneskene er Jake en oversett krøpling uten fremtid, men avataren hans har full førighet, blir kjærreste med Na'viens prinsesse, utfører utrolige bragder og redder til slutt hele planeten Pandora. Det viser seg at Jake er den utvalgte, frelseren, som vender seg mot sine oppdragsgivere. Mens menneskene bor i slitne romstasjoner, kjelleraktige og trange, er planeten Pandora som en collage fra National Geographic's ti-på-topp-liste over naturens underverker. Fjell henger i luften som skyer,

landskapene kombinerer de sterke fargene fra urørte korallrev, med regnskogens frodighet. Underlige organismer som kunne vært hentet fra havdypene glir forbi, og på himmelen virvler Jake omkring på ryggen av enorme, drage-lignende fugler. Han er ikke lenger underkjent og oversett. ”Jeg ser deg,” sier Na'vi-prinsessen til Jake. Filmen slutter med at Jake forlater sin menneskekropp for godt og gjenoppstår i den blå skikkelsen til sin avatar.

Filmen *Avatar* ble kontroversiell, blant annet i Kina, der noen så på den som en antikolonialistisk film med referanse til Kinas politikk i Tibet. Andre så på den som et epos for miljøgenerasjonen: en advarsel mot å tukle med naturen. En dag vil Gaia slå tilbake. Men utover de politiske analogiene, forteller også filmen en annen historie eller retttere, den beskriver en kulturell forestilling. *Avatar* uttrykker en generasjon av lengtende dataspillers drøm om å bli sin avatar. De fleste av oss kan på et nivå identifisere oss med Jake i rullestolen som gjenoppstår som blå kjempe. Kanskje er det særlig de mannlige gamerne som fantaserer om å gå fra en krevende og komplisert menneskelig kultur tilbake til en forestilling om den edle og enkle naturen, Pandorastyle. Mens virkeligheten består av lekser, krav, hverdager og kompliserte regelverk, er spillverdenen forståelig, vakker og heroisk. Slitere fra skolebenkene og kontorene gjenoppstår som superhelter i nettpillene. Hva vil du helst være: trygdeproletær uten utdanning eller trollmann på 70. nivå?

Selv om det er kranling og konflikt også i spillverdenen er den samtidig sanitær, uten biller, kryp, lukt, smitte og ironiske kommentarer. Uten kropp og uten annen mimikk en smilefjes og lol'er. Kvinnene på nettet ser ikke bare godt ut, de er også enklere å forholde seg til. På nettet er det kult å være mann. Det er plass til alle slags seksuelle preferanser, alle slags fantasier. Fritt frem. Henrettelsesvideoene til al Qaeda, der de hjelpeløse gislenes hoder blir skåret av på ordentlig, er bare et tastertrykk unna. I ungdomstiden søkte Breivik gatelangs etter et navn og en gjeng. Etter fem år på nettet hadde han fått ”venner og kontakter i England”. Han hadde et europeisk nettverk, mente han. Han var ikke lenger taggeren Morg

eller Fremskrittspartiets delegerte medlem i kontrollutvalget til Majorstua eldrecenter. I og med kompendiet sitt var han gjenoppstått som ”Andrew Berwick, Justiciary Knight Commander, Knights Templar Europe”.

Verden var i krise. Bare en helt kunne redde den europeiske sivilisasjon fra undergangen. Inn på scenen, med sporer i støvlene, trådte en ridder, Andrew Berwick, Justiciary Knight Commander, dels intellektuell mage, dels militant tauren. På et vis var gjennomførte Breivik den samme transformasjonen som Jake i *Av-*

atar. Da han forlot gutterrommet i Hoffsvæien, tok han steget inn i sin egen avatar.

Noter

1. Fra Breiviks kompendium, eller manifest, 2083 - *A European Declaration of Independence*, s. 1402, oversatt fra engelsk av artikkelforfatteren.
2. Dette og etterfølgende sitater er hentet fra Elliot Rodgers 140 sider lange selvbiografi, eller manifest, *My Twisted World. The Story of Elliot Rodger*, og oversatt av artikkelforfatteren.